

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بررسی خصوصیات گونه سماق *Rhus coriaria*

ارائه دهنده: حمید رضا فرهنگ
استاد ارجمند: دکتر محمد رضا وهابی

مقدمه:

قدمت شناخت خواص دارویی گیاهان شاید بیرون از حافظه تاریخ باشد و این گیاهان در طول تاریخ همیشه با انسان قرابت خاصی داشته و آثار دارویی و موارد استفاده آن بر هیچکس پوشیده نیست و یکی از دلایل مهم این قدمت حضور باورهای ریشه دار مردم سرزمین های مختلف در خصوص استفاده از گیاهان دارویی است. گیاهان دارویی به گستره وسیعی از گیاهان اطلاق گردیده (بوته، درختچه و درخت) که در درمان بیماری ها و یا پیشگیری از بروز آنها مورد استفاده قرار می گیرند اکثر این گیاهان در سه گروه عطری، ادویه ای و طبی قرار می گیرند.

کاربرد بالینی گیاهان دارویی به صورت منفرد و یا جمعی در فرهنگ کشورمان از قدیم رایج بوده است که ارزش و اهمیت غیر قابل انکار آنها را گوشزد می‌کند و استفاده صحیح و شایسته گیاهان دارویی و محصولات ناشی از آن به صورت علمی و سنجیده می‌تواند بار عظیم شکستن بن بست درمانی را در بسیاری از بیماران صعب‌العلاج که مستلزم هزینه‌های کمر شکن نیز هست را بر عهده گیرد.

ایران به لحاظ آب و هوا و موقعیت جغرافیایی و زمینه رشد گیاهان دارویی یکی از بهترین مناطق جهان محسوب می‌گردد و در گذشته هم منبع تولید و مصرف گیاهان دارویی بوده است. گیاه سماق در تقسیم بندی گیاهی در رده دولپه ای ها و به خانواده Anacardiaceae (پسته ایان) تعلق دارد. گیاهان این تیره هر کدام از آنها دارای ارزش خاصی هستند که از نمونه های آن می توان به درخت پر، پسته و انبه (زیتنی ، صنعتی و خوراکی) اشاره کرد.

واژه شناسی:

واژه سماق در زبان سامی و آرامی به معنای قرمز و قرمز بودن است و این واژه از زبان عربی به زبان های اروپایی راه یافته است Rhus مشتق شده از کلمه یونانی Rhodos به معنی قرمز است و Coriaria بر گرفته شده از کلمه Coriarium به معنای چیزی است که مربوط به چرم یا از جنس چرم است و وجه تسمیه آن استفاده سنتی این گونه در دباغی می باشد در کتب قدیمی طب در ایران از سماق به نام تتری هم یاد شده است در زبان انگلیسی سماق با نام های متداول : Sumac Sicilian sumac-Tanner sumac خوانده می شود.

مشخصات گیاه شناسی :

سماق به صورت درختچه ای و در نواحی گرم و معتدل می روید. در کوه های غربی ایران به صورت وحشی می روید درختچه ای، دیرزیست، تک پایه و با ارتفاعی حدود 1-4 متر است قطر یقه تا 10 سانتیمتر رسیده و شاخه های آن منشعب و پوست ساقه متمایل به زرد می باشد شاخه های جوان و دمبرگ های آن را موهای (پرزهای) زبر پوشانیده اند میوه ها شفت کرک دار، گرد و به قطر 5-6 میلی متر و قرمز رنگ می باشد

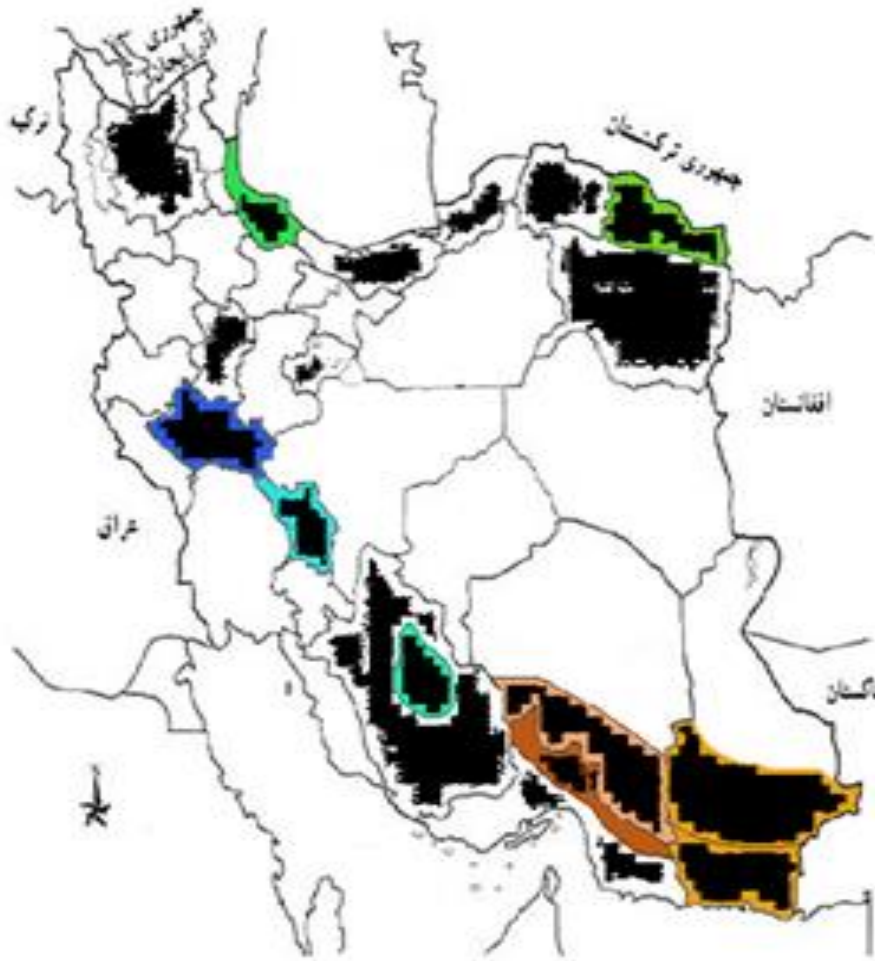
پراکنش جغرافیای در ایران و دنیا:

رویشگاه سماق در اکثر مناطق کشور به دلیل مسائلی از قبیل تخریب بی رویه، قطع و برداشت نامناسب، گیاه به نقاط محدود و ارتفاعات شیب دار و نقاط دور افتاده محدود می گردد و شیب عمده رویشگاه های این گیاه 30-60 درصد می باشد و استقرار گیاه در جهت های مختلف جغرافیای خصوصا شیب شمالی از پراکنش و توسعه بیشتری برخوردار است.

در ایران، مناطقی در آذربایجان (تبریز)، تهران (تجریش، دربند، کرج)، خراسان (تربت جام)، شیراز (کوههای دشتک)، مازندران (هرمز و رودبار)، قزوین، قم و همدان (گننامه، همدان) وجود دارد و در اکثر نقاط دنیا در منطقه وسیعی از جزایر قناری (اسپانیا)، آرژانتین، آمریکای جنوبی، جنوب اروپا، شمال آفریقا، آسیای مرکزی، ترکیه، سوریه، عراق، لبنان و فلسطین انتشار دارد.

نقشه شماره یک: رویشگاه های پراکنده

نقشه شماره دو: رویشگاه های غالب و گسترده

انواع سماق:

مشهورترین سماق در ایران سماق تبریزی، خراسانی به رنگ قرمز و سماق شامی به رنگ قهوه ای است. سماق دارویی دارای سه گونه صنعتی، فرانسوی و امریکایی است. از تنه سماق صنعتی، صمغی به نام لاک ژاپن به دست می آید. سماق معطر از انواع سماق است که در امریکایی شمالی و آرژانتین به دست می آید. سماق قرمز بیشتر در نواحی آذربایجان رشد می کند و چون پوسته بیشتری دارند رنگ آن روشن تر و مرغوب تر است.

ویژگی های فیزیکی سماق:

سماق درختچه ای خزان پذیر بوده و نسبت به سرما حساس می باشد. گل دهی آن در ماه های تیر و مرداد و زمان رسیدن بذر آن در ماه های شهریور و مهر است. گل ها دویپایه بوده و گرده افشانی به وسیله زنبور صورت می گیرد. گیاه از مقاومت خوبی در برابر تغییرات درجه حرارت برخوردار است. سماق در خاک های شنی، لومی ورسی با زهکشی خوب رشد می کند در برابر بادهای قوی مقاوم است در صورت سرمازدگی ساقه های جدید ایجاد می نماید.

روش های تکثیر:

تکثیر این درختچه به صورت پاجوش، بذر، قلمه ساقه و ریزوم می باشد. بهترین روش، تکثیر پاجوش می باشد که در پاییز یا آخر زمستان پاجوش را با ریشه از گیاه مادر جدا کرده و در محیط جدید کشت می نمایند. روش بذری به خاطر مدت دار بودن و تبدیل 50 درصد به پایه جنسی نر غیر اقتصادی می باشد. بهتر است بذر سماق تا موقعی که برسد در شاسی سرد نگهداری شود.

ترکیبات شیمیایی:

تانن، اسیدهای ارگانیک (مالیک، سیتریک، فوماریک و تارتاریک به علاوه مقداری سوکسینیک، مالئیک)، ماده رنگی میریستین و یا اکسی کوئرستین دارد. دارای اسیدهای چرب اولئیک، لینولئیک و پالمتیک، همچنین دارای آنتوسیانین های دلفیدین، مایرتیلین و کریسانتمین است در تمام قسمت های گیاه تانن وجود دارد که در ریشه و پوست بیشترین مقدار آن یافت می شود.

خواص دارویی:

سماق از نظر طب قدیم، سرد و خشک بوده و خاصیت ضد میکروبی و آنتی اکسیدانی دارد. آنتی اکسیدان موادی هستند که از عمل رادیکال های آزاد در بدن جلوگیری می کنند. در درمان سرطان موثر بوده و برای بیماران دیابتی مفید است برای دندان درد و جوش های چرکی دهان مفید بوده و اشتهای را تحریک می کند در درمان بیماری های روماتیسمی موثر و خون را تصفیه می کند. موجب کاهش فشار خون و چربی خون می شود و از خون ریزی معده جلوگیری می کند. مدر، ضد اسهال، بند آورنده خون، برطرف کننده تهوع و در درمان نقرس و از دیاد عرق مفید است.

مصرف در صنعت:

برگ سماق را می توان در پاییز جمع آوری کرده و به عنوان یک رنگ قهوه ای و یا یک ماده تثبیت کننده در رنگرزی مورد استفاده قرار داد. دانه ی آن دارای 35 درصد روغن است که در ساخت موم و شمع استفاده می شود پوست تنه این گیاه نیز با تولید رنگ زرد و نارنجی در رنگ سازی به مصرف می رسد. در صنایع رنگرزی با سولفات آهن ترکیب شده و رنگ بنفش سیر ایجاد می کند. ایتالیایی ها از این گیاه برای رنگ دادن به چرم استفاده می کنند.

کاربرد غذایی:

میوه سماق را به صورت خام یا پخته مصرف می کنند. مزه میوه ترش است بنابراین جایگزین آبلیمو می شود پوست ریشه را جدا کرده و به صورت خام استفاده می کنند. از جوانه های تازه آن در سالادها استفاده می شود. سماق را همواره بایستی دور از نور خورشید و هوا نگهداری شود مصرف زیاد آن گاهی اوقات مسمومیت را می شود.

منابع مورد استفاده:

گیاهان دارویی/علی زرگر/دانشگاه تهران
اسرار گیاهان /احمدحاجی شریفی /حافظ نوین
بهداشت و درمان باگیاهان دارویی فارماکوگنوزی /محمدصادق
رجحان
پایان نامه سعید محمدی /دانشگاه تهران/دانشکده علوم

با تشکر از همراهی شما